

1. kapitola: Grafické znázorňování stavby větných celků

[Osobní data ke kapitole](#)

[Obsah kapitoly](#)

[Text kapitoly](#)

1 Grafické znázorňování stavby větných celků

Cíle:

Uvědomíte si výhody a nevýhody jednotlivých způsobů grafického znázorňování větných celků a nezbytnost vnímat grafické znázorňování i rozbor sám jako prostředek, nikoli jako cíl - obojí má sloužit jazykové výchově. Seznámíte se s animací, která velmi názorně představuje v jednotlivých krocích postup při rozboru věty jednoduché.

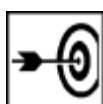

Položili jste si někdy otázku, zda jsou vůbec grafy v syntaktickém vyučování nezbytné a jakou funkci mají? Rozhodně nejde o klíčový problém v syntaktickém vyučování. Už Karel Svoboda v Didaktice českého jazyka upozorňuje na to, že grafickým schémátům je nutno věnovat přiměřenou péči, nelze však z nich dělat kreslířskou záležitost. V současné době učebnice českého jazyka nabízejí různé způsoby grafického značení.

Pokusíme se porovnat různé možnosti, jak lze stavbu větných celků graficky znázornit, upozorníme na výhody či nevýhody jednotlivých možností. Rozhodně bychom však z této kapitoly neměli vyvodit závěr, že jen jediný způsob grafického znázorňování lze doporučit.

Studijní článek 1.1 Grafické znázorňování stavby věty jednoduché se týká výuky na 1. stupni ZŠ a jeho absolvování je povinné, studijní článek 1.2 Grafické znázorňování stavby souvětí se týká výuky na 2. stupni ZŠ, učitelům 1. stupně může pomoci předjímat správné algoritmické postupy při analýze souvětí, tento článek je určen zájemcům.

1.1 Grafické znázorňování stavby věty jednoduché

Cíle:

Seznámíte se s výhodami a nevýhodami lineárního a planimetrického grafu pro rozbor stavby věty jednoduché i s animací naznačující v jednotlivých krocích metodický postup uplatňovaný při rozboru věty.

Souhlasíte s tím, že z rozboru věty jednoduché a určování větých členů bychom neměli učinit samoučelnou a mechanickou činnost ("nálepkování")? Je tomu tak. Proto bychom měli věnovat náležitou pozornost syntaktickým vztahům mezi větými členy. Protože však jde o činnost intelektuálně náročnou, lze ji s pochopením a smysluplně realizovat až se staršími žáky. Na základní škole lze k ní položit jen základy. Pojďme se teď podívat na to, jak nám grafické znázornění věty pomůže v té fázi syntaktického výcviku, kdy přistupujeme k větě z hlediska posluchače (čtenáře), vnímáme ji jako hotovou (již utvořenou) jednotku a sledujeme, jak její formální a významová stránka vytvářejí mimojazykový obsah.

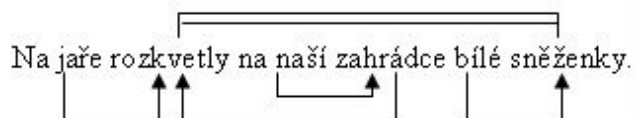
Graf znázorňující stavbu věty jednoduché je prostředkem usnadňujícím žákům přechod od myšlení konkrétního k myšlení abstraktnímu. Zatímco graf stavby souvětí, s kterým by se žáci měli seznámit až na 2. stupni ZŠ, plní nezastupitelnou roli při nácviu interpunkce, v případě stavby věty jednoduché graf umožňuje žákovi především lépe proniknout do hierarchické výstavby věty. Lepšímu porozumění slovosledu i stavbě české věty napomáhá zejména práce se slepými grafy. Získaných znalostí lze využít také při slohovém vyučování. Lze tam pak uplatnit problémovou metodu, tzv. stylizaci souvislého jazykového projevu na základě předpisu syntaktických vztahů.

Stavbu věty jednoduché lze znázornit buď **grafem lineárním**, nebo **planimetrickým**.

Lineární graf můžeme využít pouze tehdy, máme-li větu napsanou na jednom řádku. Je-li delší věta rozdělena do dvou řádků, ztrácí znázornění lineárním grafem své opodstatnění, graf se stává nepřehledným. Za výhodu lineárního grafu považujeme to, že stavbu věty jeho prostřednictvím lze naznačit poměrně rychle. Máme-li na tabuli souvislý text, na němž provádíme komplexní jazykový rozbor, můžeme velmi snadno znázornit stavbu věty na jednom řádku.

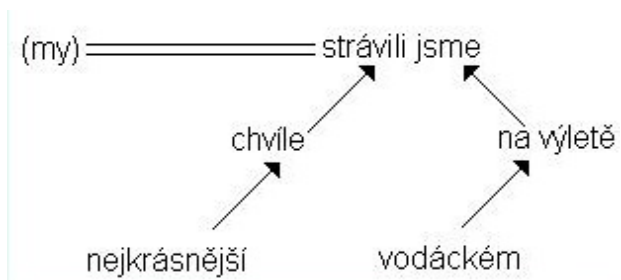

Učitelé někdy v prvním kroku vedou žáky k vyhledání podmětu, z didaktického hlediska je však správné vyjít od určitého slovesného tvaru, podtrhnout ho vlnovkou, teprve v druhém kroku se zeptat otázkou 1. pádu + přísudkem na podmět. Předejdeme tak chybám při určení podmětu v takových větách, jako např. *Kmeny svázeli dřevorubci celý den.*

Základní skladební dvojice se naznačuje horními svorkami, ostatní skladební dvojice spodními, šipka směřuje ke členu řídicímu. Směr šipky je záležitost dohody, konvence. Výhodnější je směřování k členu řídicímu z toho důvodu, že v okamžiku, kdy žáci mají za úkol určit také druhy větných členů, je rozhodujícím kritériem slovnědruhová příslušnost členu řídicího (ukazuje-li tedy šipka k podstatnému jménu, je rozvíjejícím větným členem přívlastek, ukazuje-li šipka ke slovesu nebo k přídavnému jménu, rozhoduje se žák mezi předmětem a příslovecným určením; může-li se na rozvíjející člen zeptat pouze pádovou otázkou, jde o předmět, syntaktický vztah determinace mezi předmětem a řídicím přídavným jménem či slovesem je vyjádřen řízeností, může-li se zeptat i jinak, jde o příslovecné určením; syntaktický vztah determinace mezi příslovecným určením a řídicím slovesem, přídavným jménem či příslovcem je vyjádřen přímýmáním.

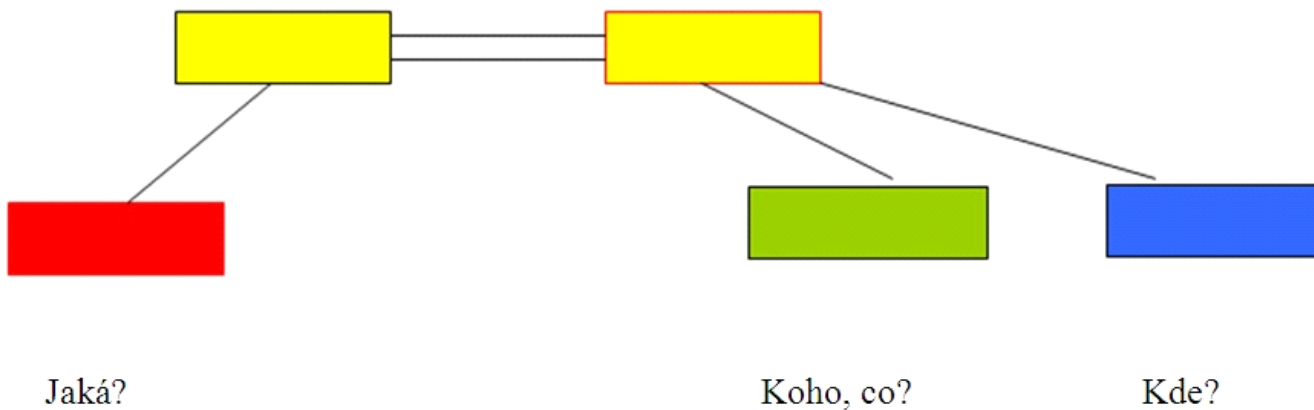
Na rozdíl od lineárního grafu **planimetrický graf** lépe ukazuje hierarchii ve stavbě věty.

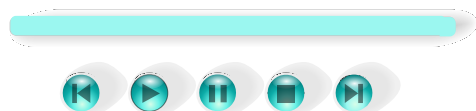
Žáci samozřejmě musí dostat poučení, že předložky nejsou samostatnými větnými členy, ale vstupují do syntaktických vztahů společně se syntaktickým substantivem.

Planimetrický graf se používá nejen tehdy, mají-li žáci provést analýzu, ale i tehdy, uplatňují-li syntézu, tj. vytvářejí-li vlastní větu jednoduchou, která odpovídá zadanému grafu. Podívejte se na následující ukázkou.

Vhodný metodický postup při rozboru stavby věty jednoduché naznačuje animace.

1.2 Grafické znázorňování stavby souvětí

Cíle:

Seznámíte se s tím, jak animace může pomoci žákům pochopit algoritmus užívaný při analýze souvětí.

Jestliže žák pronikne do stavby základních pěti typů souvětí, uvědomí si, že ve všech složitých souvětích jsou pouze kombinace některých z těchto pěti typů. Uvědomělá automatizace jednotlivých kroků při rozboru stavby souvětí je velmi důležitá. Animace může ve značné míře této automatizaci napomoci.

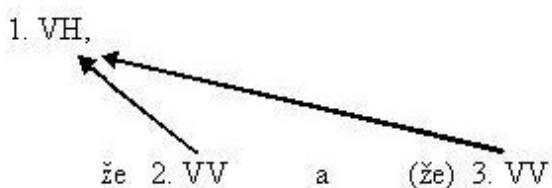
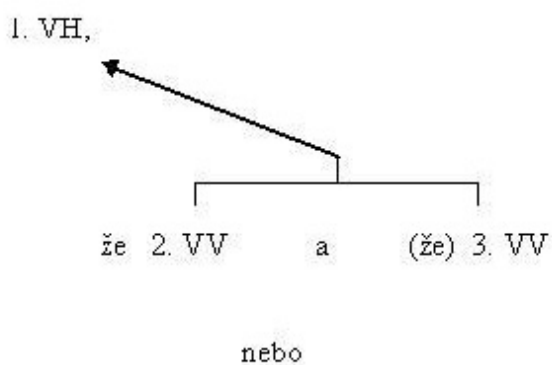
Stačí, když žák pochopí 5 základních souvětých typů, všechna ostatní složitá souvětí jsou pouze kombinacemi těchto pěti typů.

V ukázce 1 si můžete všimnout, že lze buď spojit obě VV svorkou a jedinou spojnicí vést k VH, anebo od každé VV vedeme jednu spojnicí. Žáci často znázorňují tento typ souvětí tak, že VV3 "visí ve vzduchu"; to však není přesné.

1. typ

Řekl, že večer přijde a všechno m. vysvětlí.

Porovnejte teď předchozí ukázkou s následující ukázkou 2.

5. typ

Řekla, že když bratr nepřijde, bude se zlobit.

1. VH,

že 2. VVa, ...1. VVb

když 3. VV,

1. VH,

že 2. VVb

když 3. VV,

Žáci by měli dostat informaci, že z hlediska interpunkce je rozdíl mezi ukázkou č. 4 a č. 5 - stojí-li vedle sebe dva spojovací prostředky podřadící, není mezi nimi čárka.

Srovnejte nyní předchozí ukázkou s ukázkou následující.

Hodně se na něj těšila, ale když konečně přišel, byla zklamaná.

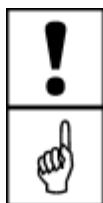
1. VH,

ale

3. VH

když 2. VV,

V ukázce č. 6 je dvojice tvořená spojkou souřadící s podřadící, každý z těchto spojovacích prostředků funguje jinak. Souřadící spojka stojí mezi spojovanými větami, nepatří však žádné z nich, kdežto podřadící spojka je součástí připojované VV. Mění se číselný index pořadí vět, protože spojka *ale* nepatří k další větě hlavní, stojí mezi nimi, nelze v tomto případě hovořit o větě vložené jako v ukázkách č. 4 a 5.

Metodický postup

1. Žáci musí znát pojem - **určitý tvar slovesný** (takový, u něhož lze určit osobu). Vlnovkou podtrhnou všechny určité slovesné tvary v souvětí. (Samozřejmě je třeba upozornit, že určitou eventualitou by mohl být přísudek několikanásobný, eventuálně nevětná výpověď uvnitř souvětí.)

Tím zároveň zjistí **jednoduché slovesné přísudky**. Je-li v souvětí **přísudek složený slovesný**, může žák v tomto kroku podtrhnout celý přísudek.

2. V prvním kroku žák zjistí, z kolika vět se souvětí skládá. V druhém kroku od sebe číslicemi oddělí jednotlivé věty.

3. Rozliší **věty hlavní** a **věty vedlejší**. Pozor! V některých případech selhává poučka, že věta hlavní je taková, která na žádné jiné větě nezávisí, na kterou se nemůžeme zeptat (případ dvou vět hlavních, mezi nimiž je poměr důvodový - žák se může druhou větou zeptat na větu první - otázkou proč?). **Hlavní větu** je možné vymezit negativně - je to taková věta, která není vedlejší. **Věta vedlejší** je uvozena podřadícím spojovacím výrazem. Znamená to ovšem, aby se bezpečně, pamětně naučili **podřadící spojovací výrazy**. Jistý dril je ve vyučování českému jazyku nezbytný. Dokud žáci pamětně neovládnu druhy spojovacích prostředků, nemohou umět rozebrat souvětí.

Podívejte se na ukázkou z učebnice Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií, 1. díl - Učivo o jazyce, Hana Hrdličková a kol., ALTER 2000, s. 72.

Můžeme samozřejmě diskutovat o pořadí, v němž jsou podřadící spojky uvedeny, zda by nebylo např. výhodnější postavit vedle sebe spojky - ač, ačkoli, třebaže, přestože, i když - které uvozují VV příslovečnou přípustkovou. Jistý dril je ve vyučování českému jazyku nezbytný. Dokud žáci pamětně neovládnu druhy spojovacích prostředků, nemohou umět rozebrat souvětí.

Nejčastější spojovací výrazy SOUŘADICÍ	
slučovací	a, i, ani, nebo, též, také, jednak - jednak, ani - ani, i - i, hned - hned...
stupňovací	ba, ba i, ba ani, dokonce (i), nejen(že) - ale i (nýbrž i), nejen - dokonce (i)...
odporovací	ale, avšak, však, jenže, jenomže, nýbrž, naopak, sice - ale...
vylučovací	nebo, anebo, či, jinak, buď - (a)nebo, buď - či...
příčinné	neboť, vždyť, totiž
důsledkové	(a) proto, (a) tedy, (a) tudíž, (a) tak...

Nejčastější spojovací výrazy PODŘADICÍ	
spojky podřadící	že, aby, jak, jako, když, i když, jakmile, kdyby, ač, ačkoliv, protože, poněvadž, třebaže, přestože, zda, zdali, jestliže, jestli, než, nežli, -li (napíšeš-li)
vztažná zájmena	kdo, co, jaký, který, čím, jenž
vztažná příslovce	kde, kam, odkud, kudy, kdy, odkdy, dokdy, až, proč, jak - tak

4. Sestavíme **plošný graf**, v kterém naznačíme závislosti vět. Zde uplatníme otázkovou metodu - **větou řídicí** se ptáme, **větou závislou** odpovídáme.

5. Do grafu doplníme čárky a zkontrolujeme interpunkci ve výchozím textu (to je důležité, je-li souvětí diktováno) - graf je zpětnou vazbou interpunkce.

Podívejte se teď na animaci. Můžete v ní dobře sledovat jednotlivé algoritmické kroky při rozboru souvětí.

Rozbor stavby souvětí

Lineární graf je vhodný k rozboru kratší jednoduché věty zapsané na jednom řádku. Základní skladební dvojici naznačujeme horními svorkami, ostatní skladební dvojice spodními svorkami. Šipka směřuje k členu řídicímu, tedy k tomu, kterým se ptáme.

Planimetrický neboli plošný graf lépe naznačuje hierarchickou výstavbu věty. Větné členy v grafu musí být znázorněny v tom pořadí, v jakém jdou po sobě ve větě. Při rozboru vždy začínáme od určitého slovesného tvaru, označíme přísudek, pak teprve se ptáme na podmět přísudkem plus otázkou 1. pádu. Chceme-li upevnit pojem skladební dvojice, pak se ptáme pouze členem řídicím a členem závislým odpovídáme. Nikoli *tedy* *Jaké auto zastavilo před naším domem, nýbrž Jaké auto? Červené. Kde zastavilo? Před domem. Před jakým domem? Naším.*

Literatura

KOLEKTIV, [Rámcový vzdělávací program základního vzdělání](#). Praha: VÚP, 2007. 126 stran.

KOLEKTIV, [Klíčové kompetence v základním vzdělávání](#). Praha: VÚP, 2007. 75 stran. ISBN 978-80-87000-07-6.

ČECHOVÁ, M., STYBLÍK, V. Didaktika češtiny. Praha: SPN, 1989, 251 stran. ISBN 80-04-22439-3.

ČECHOVÁ, M., STYBLÍK, V. Čeština a její vyučování. Praha: SPN, 1998. 264 stran. ISBN 80-85937-47-6.

HRDLIČKOVÁ, H., BERÁNKOVÁ, E., KLÍMA, I. Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a příslušný ročník víceletých gymnázií, 1. díl - Učivo o jazyce. Praha: Alter, 2000. 173 stran. ISBN 80-7245-011-5.

JELÍNEK, J. Všestranné jazykové rozborů v 6. – 9. ročníku ZDŠ. Praha: SPN, 1966. 210 stran.

SVOBODA, K. Didaktika českého jazyka a slohu. Praha: SPN, 1977. 307 stran.

Osobní data ke kapitole

Soubory ke stažení

Název souboru

portaly_internet.ppt

Popis souboru

Internetové portály a webové stránky k výuce ČJ

Uložení Změněno

8.2.2011

animace_1. kap.notebook

Animace k 1. kapitole ve Smart Notebooku

8.2.2011

veta_jednoducha.swf

Animace - rozbor stavby věty jednoduché - ve formátu flash

8.2.2011

souveti_2.stupen.swf

Animace - rozbor stavby souvětí na 2. stupni ZŠ - ve formátu flash

8.2.2011

Testy

Název testu

Autotest 1. kapitola

Cvičný

Ano

Splnit test do:

25.2.2011

[Detail testu](#)